

CSATÓ ANITA

**„ÉS DALOLTAM A NŐKRŐL, AZ ÁRNYÉKBAN ÉLŐ
NŐKRŐL.”¹**

Natalie HAYNES, *Ezer hajó*, ford. SZÁNTÓ András, Budapest, General Press Könyvkiadó, 2022, 304 oldal

A görög mitológia történeteit olvasva úgy érezhetjük, egyfajta varázstükörbe nézünk, melyen keresztül csodás elemekkel átszőtt világmagyarázatot láthatunk. Az olümposzi istenek cselekvései, a halandó hősök megmérettetései, a szerelem mámore, a veszteség okozta fájdalom és gyász mind olyan tapasztalatként jelennek meg, melyek az olvasóra elementáris erővel képesek hatni.

Nem véletlenül nézünk szívesen újra és újra bele ebbe a tükörbe: a mítoszok újramesélése lehetővé teszi, hogy egyszerre lássuk a kort, melyben keletkeztek, ugyanakkor élesebb képet kaphatunk saját mindennapjainkról is. Van azonban egy fontos dimenziója ennek a cselekedetnek, amelyre úgy tűnik, sokáig nem fordítottunk kellő figyelmet: nem mindegy, hogy ki tartja elénk azt a bizonyos tükröt. A görög mitológia esetében jellemzően a halhatatlan istenek, valamint a halandó, ámde hős férfiak teszik meg ezt. Natalie Haynes *Ezer hajó* című regénye arra vállalkozik, hogy a trójai háború történetét egy kevésbé hagyományos megközelítésben mesélje újra: ezúttal a nők tükrébe pillanthatunk bele.

Ez a fajta narráció természetesen nem előzmény nélküli, hiszen már az ókorban is keletkeztek olyan művek, melyek az asszonyok helyzetére fókuszáltak, vagy a háborút magát próbálták meg a nők szemszögéből bemutatni. Euripidész például több drámájában is a nőket állította főszerepbe, ezek közül a *Trójai nők* pedig kifejezetten az ő sorsukon keresztül láttatta a háború pusztítását. Ugyanakkor az antikvitás története az európai kultúrkörben jellemzően mégis olyan művek formájában kanonizálódtak elsődlegesen, melyek főhősei férfiak voltak.

Elég, ha a középkorai olvasmányok két talán legmeghatározóbb görög eposzának kezdősorait felidézzük: „Haragot, istennő zengd Péleidész Akhileuszét”,² valamint „Férfiuról

¹ Natalie HAYNES, *Ezer hajó*, Budapest, General Press Könyvkiadó, 2022, 293.

² HOMÉROSZ, *Iliász*, ford. DEVECSERI Gábor, Szentendre, Interpopulart Könyvkiadó, 1994, 3. <https://mek.oszk.hu/00400/00406/00406.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 09. 30.)

szólj nekem, Múzsza, ki sokfele bolygott.”³ A trójai háborút elsődlegesen a férfiak történeteként ismerjük. Ők a harcosok, akik a csatateren küzdenek, meghalnak vagy győzelmet aratnak. A háború hatása azonban nem ismeri a csatater határvonalát, „egy háló, amely a világ legtávolabbi pontjáig nyúlik el, és mindenkit magába szippant”,⁴ ahogy az *Ezer hajó* műzsája, Kalliopé fogalmaz.

Az utóbbi évtizedekben megfigyelhető egy tendencia a görög mitológia újrameselésében, melyet Margaret Atwood 2005-ben megjelent *Pénélopeia* című regénye nyitott. Atwood az antik mítoszok világát képes volt szélesebb olvasóközönség számára befogadhatóvá és népszerűvé tenni, segítve ezzel annak a populáris kultúrában való meghonosodását (ami közel húsz évvel később, napjainkban virágzik: például egyre több, különböző korosztályt megcélzó fantasy épít a mítoszok világára, de a filmek, videójátékok is feldolgozzák azt). A *Pénélopeia* azonban annak tekintetében is jelentős, hogy a populáris regiszterben újramesélt görög hőstörténet narrátora és főszereplője ezúttal maga a címszereplő asszony, akinek szemszögén keresztül visszatekintünk a háború történetére.

A *Pénélopeia* valóságos hullámot indított el, a sikerkönyvek között az elmúlt pár évben olyan regények szerepeltek, mint például a *Kirké* (Madeline Miller, 2018), a *Spárta lányai* (Claire Heywood, 2021), az *Ariadné* (Jennifer Saint, 2021), az *Ithaka* (Claire North, 2022) vagy a *Klütaimnésztra* (Costanza Casati, 2023). A művek közös pontja, hogy mind képesek voltak széles olvasóközönséget elérve bestsellerré válni, valamint mind női főhősöket a középpontba állítva mesélik újra a görög mitológia egy-egy szeletét.

Ebbe a sorba illeszkedik Natalie Haynes eredeti nyelven 2019-ben, magyar fordításban 2022-ben megjelent *Ezer hajó* című regénye.

A regény klasszikus eposzi kellékkel, invokációval kezdődik: „*Dalolj, Múzsza*”, azonban rögtön kiderül, hogy a szerző megcserélte a szerepeket: nem az ihletért esdeklő író szólítja meg az istennőt, hanem Kalliopé zengi vissza szerzője kívánságát.

Kalliopé megszólalásával nemcsak a regény kezdetén találkozhatunk, a történet egyes fejezetei közé beékelődve újra és újra hallatja hangját. Szerepe kettős: megszólalásai a múzsza–szerző viszonyának lenyomataiként jelennek meg, ugyanakkor sokszor érezheti úgy az olvasó, hogy egyfajta szócsőként közvetíti a szerző háborúval kapcsolatos gondolatait.

Sem Kalliopé, sem az író nincs könnyű helyzetben: a múzsza pontosan látja, hogy a szerzőnő nehéz feladatra vállalkozott, hiszen a háború történetét már számtalanszor elmesélték. Lehet-e újat mondani? A múzsza olykor unott („ma nincs kedvem hozzá, hogy múzsza legyek”⁵), olykor szeszélyes („Ha még egyszer azt mondja nekem, hogy daloljak, azt

³ HOMÉROSZ, *Odüsszeia*, ford. DEVECSERI Gábor, Szentendre, Interpopulart Könyvkiadó, 1993, 3. <https://mek.oszk.hu/00400/00408/00408.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 09. 30.)

⁴ HAYNES, *Ezer hajó*, 99.

⁵ *Uo.*, 11.

hiszem, belemélyeszttem a fogaimat.”⁶) megnyilvánulásai ellenére mégis segíti az alkotót. Támogatja, mert látja a szerzői intenció célját: olyan képet adni a háborúról, amely nem áll meg a csatater határvonalánál, hanem kiterjed a hátszág alig ismert eseményeire, az eddig el nem mesélt sorsokra, mert a peremen ragadt életek éppannyira fontosak, ha teljes képet szeretnénk kapni, mint a hősök emlékezete.

A regény időkezelése nem lineáris, a történéseket nem kronológiai rendben ismerjük meg. A könyv negyvenhárom fejezete különböző nők helyzetét járja körül a háború különböző pontjain a kitöréstől az utolsó harcosok hazatéréséig. A megszólaló asszonyok, nők közül senki sem válik főszereplővé: a görögök, a trójaiak és az istennők élete szorosan összeforr. A szétrobbantott időkezelés, a női sorsok elválaszthatatlan összeforrása kiterjeszti az időben a háborút: elmosódik a kezdőpont és a végpont, nyugvópont pedig elképzelhetetlen ebben a dinamikában. A főhős(nő) hiánya egy további fontos dologra is felhívhatja a figyelmet: azontúl, hogy ugyanolyan lényeges minden nézőpont, a háborúnak nem lehet hőse ebben a narrációban.

Totalításra törekszik Haynes abban az értelemben is, hogy egyaránt bemutatja a görögök, a spártaiak és az istenek sorsát. A görögök oldaláról láthatjuk, hogy hogyan élte át a háború megpróbáltatásait például Iphigeneia, Pénélopeia vagy Briszéis; a trójaiak közül Kasszandra, Hekabé vagy Andromakhé, de egészen emberi formában állnak előttünk saját nézőpontjukat megmutatva olyan istennők is, mint Aphrodité, Athéné vagy a Moirák.

A regény egyik legnagyobb ereje a rendkívül jól árnyalt, egyedi hangon megszólaló karakterekben rejlik, valamint a kevésbé ismert mitológiai történetek felidézésében. Rendkívül izgalmas módon jelenik meg például Pentheszileia, a harcos amazon királynő, aki ugyan az *Iliászban* nem szerepel, de egyéb antik mitológiai történetekből ismerhetjük. A tragikus sorsú amazon egy vadászat során véletlenül megölte saját testvérét, ezért önként vállalkozott rá, hogy megpróbálja legyőzni Akhilleuszt. Haynes részletesen leírja Akhilleusszal való csatáját, mely végén a hős Akhilleusz olyan megrettenéssel átítatott sajnálatot tanúsít, mely az olvasó számára meglepő és új vonás a férfi karakterét illetően. A szerző a nő sorsán keresztül remekül árnyalja így az ismert férfi alakját is. Akhilleusz jellemét azonban nem csak pozitív jegyekkel gazdagítja: Briszéis tükrén keresztül egy kegyetlen gyilkost láthatunk, aki megölte a nő szüleit, testvéreit és férjét; továbbá Akhilleusz saját anyja, Thetisz is haraggal és szégyenkezéssel gondol az *Iliászban* hősként megjelenő fiára.

Akhilleusz mellett természetesen megjelenik Odüsszeusz is, akit hitvese, Pénélopeia levelein keresztül láthatunk. A nő hét levele egyrészt bemutatja a férjét hazaváró nő lelkiállapotának változásait, másrészt Odüsszeusz kalandjait is megismerhetjük. Pénélopeia kezdetben a megértés hangján szól több éve bolyongó férjéhez („Legdrágább férjem!”),

⁶ *Uo.*, 98.

majd ahogy telik-múlik az idő, egyre sürgetőbb, egyre türelmetlenebb lesz. Ezt mutatják a megszólítások változásai is, a legdrágább férjből kedves férj, majd férj, majd pedig egész egyszerűen csak Odüsszeusz lesz. A megszólításokkal arányosan a búcsúzó elköszönések is egyre kevésbé meghittek, egyre sürgetőbbek.

Pénélopeia leveleinek egyik lehetősége Odüsszeusz történeteinek bemutatása, a vándor dalnokoktól hallottak elmesélésével a nő végigköveti a férfi kalandos útját. Ugyanakkor az egyéni hang, az árnyalt női nézőpont talán pont Pénélopeia karakterénél a legkevésbé sikerült. Míg Pentheszileia vagy Briszéisz történetében Akhilleusz csak mellékszereplő, addig Pénélopeia esetében sokkal inkább a férj, mintsem a feleség története bontakozik ki a levelekből. Ugyanakkor ez nem von le az író nő törekvésének eredményéből: a lányok, nők, asszonyok sorsán keresztül a szerzőnőnek sikerül a trójai mondakör – s alapvetően a háború – totális, minden érintettre kiterjedő hatásáról érzékeny képet festenie.

A nők történetei rávilágítanak arra, hogy a háborúban valójában nincs sem dicsőség, sem győzelem. A győztes oldalon ugyanúgy veszteséget látunk: nőket, akik elvesztették fiukat, férjüket, apjukat. Nőket, akik jobb esetben is sokkal inkább csak túlélői, mintsem nyertesei a férfiak háborújának. A fájdalom, veszteség, gyász mögött a remekül árnyalt női hősök karakterében azonban ott rejlik az antikvitás mély bölcsessége, amiért megéri újra és újra belenézni az antik mitológiák tükrébe.